

REMEI ARNAUS I MORRAL

Saber estimar a la mare: restituir el vincle entre el cos i la paraula

Aquest text neix d'una necessitat i d'un desig de posar paraula a una recerca que he emprès ja fa alguns anys; una recerca que busca calmar la meua sed de saber sobre l'existència de llibertat femenina en el món i la meua sed de sentit de sí, de mi, en el món. Una clau molt important en aquesta recerca ha estat, com explicaré, la consciència *de l'ordre simbòlic de la mare*: la consciència del llegat de la mare, de cada mare real i concreta que amb la seva sabiduria encarnada sap recrear i resguardar el tresor de la relació gratuïta i amorosa entre criatures humanes; el tresor de la convivència humana, un tresor que d'alguna manera m'obre, si em deixo, a una dimensió divina, amorosa, de la vida. Aquesta dimensió de la relació gratuïta i amorosa és posada en perill una i altra vegada, al llarg de la història i sobretot en aquest últim segle.¹ La importància d'aquesta descoberta m'ha ajudat a renéixer el diàleg amb la meua mare i desplaçar el dolor del trencament de la relació amb ella que és tan insostenible massa vegades, i alhora començar a omplir de sentit i llibertat el viure en un cos de dona i en relació amb altres dones i homes.

Per això vaig proposar a les dones de Duoda, amb qui visc una pràctica política de la relació, que preparéssim un monogràfic de la revista sobre aquests nous "diàlegs amb la mare" real i simbòlica. Milagros Rivera va fer-me de palanca perquè donés veu al meu

desig. El meu desig de reconèixer el llegat de les mares, de la pròpia mare, i agraint aquest llegat pagar una part del deute que els devem per haver-nos regalat la vida. M'obro a la paraula assumint el plaer i el risc de posar-me en joc. Un risc que sempre es corre quan busques alguna cosa nova, alguna cosa que sigui del costat de la veritat i que un pensar obert pugui acollir-la i desxifrar-la

Diàleg I, la imaginària igualtat.

Mare a la filla: “encara que vulguis no seràs mai un home”

La meva mare no es va cansar de dir-me i d'insinuar-me, moltes vegades —dels 13 als 25 anys sobretot—, que mai seria com “ells”, els homes, per més que m'hi esforçés. M'ho deia en veure'm renegar de tot el que ella volia ensenyar-me. Ella, com l'àvia, volien que aprenguéss a cosir, a fer menjar, a tenir cura de la casa, a atendre la família quan venia a visitar-nos. S'indignaven perquè pensaven que no trobaria cap noi que es volgués casar amb mi —és clar, què faria una noia sola!— o que no estaria prou preparada per tenir fills. Però jo només tenia ganes d'estudiar i treballar per guanyar els diners per estudiar i comprar-me els llibres —als catorze anys ja estava fixa en una empresa tèxtil,— i no volia saber res de fregar olles. Per què estudiar havia d'estar renyit amb viure en un cos de dona? Ara sé que aquesta és una ferida dolorosa en la història de les dones.

Jo volia descobrir “un món gran”; el món gran, a finals dels setanta,—com sempre ens havia ensenyat la història d'ells—, estava a fora de casa, almenys pels meus ulls d'aleshores. Amb tota la meva força de joventut, em vaig lliurar als estudis, a les sortides a la muntanya, a la política, a les discussions dialèctiques sobre la democràcia, la justícia social, el nacionalisme... —on la majoria de vegades em relacionava només amb nois, perquè les amigues que tenia o no els interessaven aquests temes o no les deixaven tornar tard a casa a la nit quan les converses eren més apassionades—. Sentia que ells eren més lliures per estudiar o no, per tornar tard a casa o

no, per sortir a la muntanya o no i jo volia fer-ser com ells, i per això no em preocupava gaire de si el llit estava fet o no.

Jo estudiava, llegia, discutia, escalava, tornava tard a casa, "com ells"... Recordo que la meva germana i jo vam ser unes de les primeres del poble en sortir a estudiar el batxillerat de nit —juntament amb altres tres joves més grans, dues eren noies—. Llogàvem un taxi que ens esperava, ja que no hi havia més combinacions de transport; el meu poble estava a 25 Qm. d'on estudiàvem. El meu pare ens recolzava, era un home generós i amable. De fet, la relació amb ell em va ensenyar que podia confiar en alguns homes. En canvi, en aquesta etapa, la meva mare em posava pegues a tot i rondinava per tot i això em feia allunyar cada vegada més d'ella, fins que la relació es va fer miques, i era un ball de retrets. El malestar era gran, perquè jo no volia saber res del que ella significava. Als quinze anys escrivia en un diari que no volia ser "una dona abnegada ni una mare sacrificada".

Ella, aleshores significava per a mi "un buit", un buit existencial molt gran i la nostra semblança, el cos femení, em feia recordar aquest buit. A partir dels divuit anys vaig començar a llegir la Montserrat Roig, la Núria Pompèia, la Simone de Beauvoir, la Virgínia Woolf, la M. Aurèlia Capmany... van ser els llibres i la relació amb dones feministes que em van ajudar entendre, aquest "buit" que percebia. Aquest buit tenia un nom: "patriarcat". I el que no suportava era el que llavors veia: una dona, la meva mare, que s'entregava a la realitat que li venia donada, i que moltes de les seves paraules eren dites i gastades abans que les pronunciés. Veia que el que deia i feia era obra del domini que el patriarcat exercia sobre les dones; el patriarcat em semblava que estava encarnat sobretot en ella. He sentit a moltes dones feministes expressar aquesta ràbia cap a les mares, per veure-les presoneres del patriarcat i entregar les seves filles a ell. Jo creia que em resistia i em rebel·lava a aquesta entrega gratuïta que ella volia. Recordo llargues xerrades inegotables de crítica a les nostres mares. No en salvàvem res...

Però l'angoixa persistia, de vegades sentia un nus a l'estómac que no podia desfer i el meu cos me'l recordava de tant en tant. La imaginació posada en els ideals d'alliberament compensava les frustracions rebudes, emmascarava el dolor, com també tancava la percepció del present-real: la diferència que intuïa, que vivia, entre ells i nosaltres les dones. Va ser un temps llarg de molts regals d'atenció als nois i als homes, però no eren gratuïts del tot; els admirava perquè creia que tenien la mesura del coneixement, del que era just, del que era veritat; els reclamava el reconeixement i l'afirmació personal que necessitava ja que em sentia "orfe", —sobretot després de la mort del meu pare—. Però el reconeixement que m'arribava quasi mai em satisfesia, d'alguna manera o altra sentia un forceig en la relació. Vaig trigar temps en veure que per més que m'esforcés a seduir-los era molt poc el que rebia, o el que se m'oferia no m'interessava, perquè el que esperava d'ells era molt gran —coneixement, justícia, veritat, estima...— i la resposta era petita. Això em va ajudar amb el temps a comprendre que els havia col·locat en un lloc imaginari —de vegades fins i tot en el lloc de Déu, de fet ells s'hi havien col·locat abans,² i això sí que és un pecat perquè he hagut de passar pel purgatori, fins i tot baixar a l'infern per purgar-lo—. Els havia regalat, no només la virginitat, també l'autoritat que no els pertocava, la que havia robat a la meua mare i per tant a les dones.

Mentre admirava els homes, i també a les dones que em semblaven fortes i emancipades com els homes, vivia relacions molt confuses amb algunes dones. Això em produïa un malestar terrible, —tan terrible com la confusió i la frustració que vivia amb la mare?—.

Ara sé, m'ho ha mostrat Luisa Muraro en un text finíssim titulat "*Materia Viva*", que la confusió en les relacions entre dones i el malestar amb la mare tenen relació. Ella escriu: "*todas las veces que me he encontrado en dificultades graves con mujeres, sin saber por qué ni cómo salir, he sabido que intervenía la materia viva de aquella antigua relación [con la madre]: una petición ansiosa de aceptación,*

*una superioridad que resultaba aplastante, un resentimiento furioso, una devoción exagerada.*¹³

La meva vida emancipada em va portar fins a on sóc ara, professora a la universitat, un lloc on es diu el que és el món i el seu estar en ell. Aquí vaig començar a descobrir una paradoxa interessant. Era una dona emancipada i me n'alegrava, però per més emancipada que estigués una inquietud important persistia.⁴ Una intranquil·litat que, d'alguna manera o altra, estava en relació a com podia sentir la llibertat per dir el món des de mi, si l'autoritat del saber i de la veritat l'atorgava sobretot als homes? Aquest neguit, va avivar d'una manera quasi misteriosa, la relació de conflicte amb la meva mare. Sentia moltes vegades inseguretats i por, aquella por que retreu la vida i apaga l'esperança; la por de posar-me en joc amb llibertat i això em recordava la inseguretats que havia percebut en ella moltes vegades. Un dia, li vaig dir a la Núria Pérez de Lara —companya i amiga amb qui tinc una relació d'estima i confiança—, que creia que “odiava a la meva mare”. No recordo la seva resposta, però sé que no va afegir cap paraula de retret ni a la seva mare, ni a la meva, ni a cap mare. Vaig percebre una estima de veritat a les dones, i una mica el meu cor es va assossegar. Ella a la universitat, ha estat per mi, i per altres, palanca per desplegar llibertat femenina. Ella és una de les dones de qui he après que el món es pot dir des del cos femení, no ignorant l'experiència de saber de les dones.

La consciència de malestar pel trencament amb la mare, també el vaig sentir d'una manera radical, quan vaig quedar-me embarassada. Vaig sentir-me, alleugerida quan els resultats d'una prova van predir que tindria “un nen”. I alhora, vaig adonar-me de la basarda que em feia la possibilitat de tenir una nena; em va entrar una nostàlgia i una tristesa molt profundes: No podia, ni volia parir una nena sentint el tall amb la meva pròpia mare...

He ressaltat algunes inquietuds vitals que per a mi tenen relació molt directe amb la matèria viva de relació, de diàleg amb la mare; el viure

fatigós i esgotador que suposa portar a sobre aquest pes de males-tar; un viure que demanava a crits ser escoltat, ser comprés per poder apaivagar el dolor profund del cor i del cos que sentia. Empesa per la necessitat de saber, volia entendre la meua recança, *"la recança que prové sempre del cor"*.⁵ Perquè ara sento que ni el cor ni el cos no poden reposar amb serenitat si sovint respiren el neguit d'un vagar perdut; d'un vagar sense nom propi, d'un vagar en el no-lloc, que és la trampa del desig imaginari: fugir de la veritat del que és. I la veritat del que sóc està encarnat en un cos de dona i no d'home, i la meua mare tenia la seva part de raó. I viure en un cos de dona té molt a veure amb el que expressa, d'una manera que m'agrada, Montse Guntin quan afirma: *"El vínculo con la madre y el vínculo con la vida se tocan y para mí que soy una mujer, son casi sinónimos. ... La relación que una mujer tiene consigo misma y con el mundo está mediada y es indisociable de la relación que mantiene con su madre. Esto es cierto hasta tal punto que la renuncia al vínculo original con la madre equivale a la renuncia al vínculo con una misma, se trataría de algo así como del mismo traumatismo, de la misma ruptura"*.⁶

Milagros Rivera, també situa en el context del feminisme, aquesta recança viscuda i sentida per les dones en trencar el vincle amb la mare quan escriu: *"¿De qué iba la pesadumbre cuya toma de conciencia puso en marcha el movimiento de mujeres del último tercio del siglo XX? Pienso que era, precisamente, la pesadumbre de la orfandad. Las mujeres emancipadas rompimos el diálogo con nuestra madre en torno a los fundamentos de la vida y la convivencia humana... Y nos quedamos solas. [...] Era orfandad de diálogo sensato con quien estaba antes que cada una de nosotras"*.⁷

Com diu Simone Weil *"estimar la veritat significa suportar el buit, i consegüentment, acceptar la mort. La veritat es troba al costat de la mort"*.⁸ Per a mi, aquestes paraules m'indiquen una guia de sortida. Per trobar un camí que no traeixi les raons del cor i del cos, cal deixar un espai, un espai en suspens, un espai buit d'objecte imaginari i

acceptar la mort d'aquest jo que vaga perdut, deixar-lo morir. Deixar-lo morir és deixar d'alimentar-ne la seva sed de reconeixement, confonent-la amb la sed existencial del ser encarnat en el que és, com reconeix Wanda Tommasi.⁹ Esperar que la respiració s'eixampi perquè les morts inevitables del jo deixen espai per a què l'aire flueixi millor. Obrir-se des d'aquesta nova amplitud a la percepció i a la bellesa del que és i deixar que sorgeixi "l'inaudit".¹⁰ D'alguna manera, és disposar-se com diu Simone Weil, a "*descender dentro de uno mismo hasta donde mora el deseo que no es imaginario*".¹¹

Diàleg II, el vincle entre el cos i la paraula.

Filla a la mare: Gràcies per regalar-me la vida i la paraula i pel que m'has ensenyat...

Un dia, no fa gaire anys, vaig donar-li les gràcies a la meva mare per regalar-me la vida, la paraula i pel que m'ensenyava i li vaig reconèixer que ella sabia que mentre jo visqués d'esquena als seus sabers, mentre visqués sense tenir en compte el que ella n'era portadora com a dona i com a mare, jo no podria ser feliç. Per arribar aquí, va caldrà un canvi, un canvi dels grans, d'aquells que transformen la relació amb la vida i la manera de mirar-la. Un canvi gran, d'aquells que ordenen el centre de la vida, del cor i del cos, perquè va saber transformar amb mi la manera de veure i viure la relació amb la meva mare i amb el món; va canviar el sentit d'aquesta relació.¹² I quan aquesta relació s'ordena totes les altres, amb les dones i amb els homes, van prenent un sentit més real i la imaginació va diluint-se.

He escrit i relatat abans, la necessitat gran que tenia d'asserenar la relació amb la meva mare, i essent mare encara més. Vaig trobar la mediació apropiada: Pròleg, la llibreria de les dones. Quan el meu fill ja tenia un any, a finals de l'any 1995, passejant per la llibreria, hi vaig trobar un llibre amb el títol "*El orden simbólico de la madre*" de Luisa Muraro.¹³ Allà mateix vaig llegir amb avidesa part del pròleg

escrit per Milagros Rivera: *"El orden simbólico de la madre tiene, pues, en su base una estructura que es la relación de la hija con su madre concreta y personal: una estructura elemental que falta en el patriarcado, falta de la que el orden patriarcal se nutre. El sentido de la relación lo da el "saber-amar a la madre" en reconocimiento de la vida y de la lengua gratuitamente recibidas. Esta estructura no es moral sino simbólica: no se realiza cuando se cumple una ley moral, sino cuando se toma conciencia y se nombra lo que es, empezando por la deuda para con la madre. [...] Una obra fundamental de la filosofía y del feminismo contemporáneos, una obra de las que cambian la vida"*. Vaig tenir una sensació desconcertant, no entenia res i alhora ho entenia tot.

Vaig tornar a casa amb una sensació estranya, nova i amb la respiració trasbalsada. Quan tothom era a dormir, vaig agafar el llibre i recordo que ja no el vaig poder deixar de llegir. No ho entenia tot, però realment alguna força molt potent m'anava embolcailant i entrava molt endins. Quan vaig acabar l'última ratlla va esclatar un gran plor, profund i llarg; la seva energia va esvair molta de la ràbia acumulada. El dia es despertava com jo de la foscor de la nit. La respiració es va eixamplar.

Va ocórrer un gran esdeveniment. Luisa Muraro explica que *"los grandes acontecimientos tienen esta relación con el tiempo; casi no ocupan tiempo al ocurrir, pero luego lo llenan de sí"*.¹⁴

El gran esdeveniment va ser prendre consciència del vincle entre el cos i la paraula; o en paraules de Luisa Muraro¹⁵ *"entre lo que es de los cuerpos y lo que es de las palabras"* perquè no és possible separar el que ella mateixa diu en el "orden simbólico de la madre": *"la matriu de la vida i l'origen de la paraula"*. I prendre consciència, també, del que això significava.

El gran buit, amb aquesta nova descoberta, era visible i suportable sense por, sense necessitat de tapar-lo, més aviat d'acollir-lo de

veritat, de fer-li el lloc que li corresponia i esperar... Esperar la mort intuïda i massa cops presentida del que quedava del meu crèdit al patriarcat; la mort del patriarcat que encara mediava entre mi i el món. La mort de la gran paradoxa: viure en contra d'ell dins de l'estructura del seu (des)ordre.

La mort deixa un nou espai per a la vida, un espai que és obertura en si mateixa, si no s'avorta; l'obertura que necessitava per restituir la mediació entre mi i mi, primer, i després entre mi i el món. Restituir el que em pertanyia, tornar a aprendre de nou el món aprenent a estimar la mare; aprenent el que el sosté de veritat però que m'era gairebé invisible; i així aprendre anomenar-lo; posar-li nom en femení com diu Milagros Rivera,¹⁶ sense perdre el vincle entre el cos i la paraula, entre el pensar i el ser encarnat en un cos de dona. Per això va esclatar el plor, per esborrar el dolor i recuperar l'esperança; no l'esperança mediatitzada per un ideal imaginari, sinó l'esperança de la certesa que el que busques ja està en el present, ja ha estat sempre en el mateix lloc. Per tant, em calia tornar a mirar amb atenció al present que acull tota la vida que ja és. Així, podria tornar a recuperar el vincle amb la mare no allà on l'havia deixat, sinó en l'espai i en el temps del present real, perquè el que havia de veure i anomenar de nou, no havia deixat de mostrar-se tant en ella com a mi. La potencialitat de la consciència de la diferència sexual, és precisament aquesta: no necessita la imaginació de l'alliberament per ser —i dic imaginació en el sentit que m'ha suggerit Simone Weil,¹⁷ “*como colmadora de vacío*”, de carència, que dirigeix l'energia al futur per la impossibilitat de captar tota la riquesa del present—. Així he emprès el meu aprenentatge intens de retorn a la mare que no s'ha acabat encara. Per fer-lo he necessitat les palanques de les dones que ja havien emprès el camí “de saber estimar la mare”,¹⁸ la mare real i concreta.

Reiniciar el diàleg amb la meva mare ha estat i és possible fer-ho des d'un desplaçament de la ràbia i el rancor per la disposició d'obertura amorosa, per l'agraïment sincer a la vida i ella n'ha estat la primera

mediadora, per això no és separable la relació amb la mare, i després també amb el pare —el·li també em va ensenyar que el patriarcat no ho ha ocupat tot en els homes—, amb la relació amb la vida. Aquest era el meu nou lloc des del qual mirava i parlava a la mare. I al començament d'aquest apropament vaig adonar-me d'una cosa terrible: el mal que ella també havia acumulat respecte a mi; el seu dolor va quedar al descobert, despul·lat davant meu i jo vaig haver d'acollir-lo... i esperar que es morís com el meu.

La gratitud m'és una guia per il·luminar el que abans era fosc i deixar pas a l'inaudit fent-lo visible; consentir el que s'és i deixar-lo aparèixer. Què era l'inaudit amb la meua pròpia mare que no deixava traduir-se en paraules originals? El seu saber experiencial i la potència de llibertat femenina que hi ha en aquest saber estar en el món i que jo, amb les meves barreres, no sabia percebre. Havia perdut la sensibilitat de captar-lo i traduir-lo, com l'ha perdut també el món amb el qual m'emmirallava. No sabia acollir amb la dignitat que es mereix, el que es dona des del cor i des del cos: el regal de donar la vida i sostenir-la tenint-ne cura, i el regal de la paraula. La meua mare —també, la meua àvia— va donar-se gratuïtament en la cura que havia tingut per mi i per les meves germanes, per la família i també per les amistats. Una cura i un sosteniment de la vida que ella ens ha seguit donant, i que jo la llegia "tota" com a opressió, i manca de llibertat —a partir de l'adolescència—. Si que hi ha coses que ha fet perquè "tocaven" a una dona de poble que va viure en la postguerra, però moltes de les que feia, i fa a casa i fora de casa —per exemple, ajudar les veïnes, ajudar a tenir cura de l'església; les caminades, les trobades i els viatges amb les seves amigues, ...— les fa per plaer i gust de fer-les perquè sí, i per les ganes de relació perquè sí.

D'ella he après, a mesura que desperto la sensibilitat per captar-ho, el que ara veig com a fonamental per a la vida i la convivència humana i que forma part del que sóc i estimo de mi, i això no és una bondat abstracte i sense nom de l'ésser humà, forma part de l'obra

materna: El plaer i el valor de fer les coses quotidianes i fer-les bé, d'acabar-les, d'endreçar el que no és a lloc i de tenir cura de les coses; el sentit de l'austeritat i de l'estalvi; l'apreci a la terra i agrair-ne els seus fruits; el gaudir de la casa endreçada, de cuidar les flors; el gaudir de la presència de l'altre pel sol fet d'existir —ho veig com rep les seves nétes al matí, i crec que així ens devia rebre a nosaltres de petites ja que li he sentit a dir més d'un cop: “m'ho passava bé quan éreu petites, éreu més maques...” I així també ens rebia de grans malgrat les baralles-.

He après també un sentit de l'estar bé relacionat amb l'estar bé de l'altre, el gaudir del gaudir de l'altre; Moltes vegades li he sentit dir: “el que em fa estar bé és quan tinc les nenes menjades i netes i sé que estan bé”, “quan us veig contentes”; o quan va cuidar el seu pare, el meu avi, durant un any que no es podia moure del llit i va quedar llagat. Després de morir-se li vaig dir que segurament havia estat una càrrega per ella tant de temps i em va contestar: “sí, però quan estava net i arreglat, sabia que estava bé i això em feia estar contenta”. D'ella he après el deixar-se afectar pel dolor de l'altre; el sentit de la compassió, de compartir el dol i la desgràcia de veritat. I també m'ha ensenyat la importància de la gratitud, la gratitud pel simple fet de viure ...

La meua mare ha fet costat a les filles sempre que l'hem necessitat de veritat. I no fa gaire m'he adonat que malgrat no comparteixi les decisions, les idees, o la manera de fer, sap estar al costat —per exemple, rondina quan em canvio de casa i em diu que em complico la vida, però em fa sempre les cortines i em porta flors per adornar la casa...— Abans només veia aquest rondinar, aquesta crítica sempre latent sobre el que faig o deixo de fer, i ara veig, sobretot, aquest saber estar al costat que he tingut sempre d'una manera desinteressada. I quan rondina he après a somriure, a callar, o respondre sense el neguit de la ràbia perquè ja no hi és, mentre vaig veient que el seu rondinar cada vegada està menys carregat de retrets.

La meva experiència de recerca de sentit de si i de retorn al diàleg de la mare, m'ha il·luminat alguns aspectes de la vida, que és relació, que no veia abans. En primer lloc, és la nova mirada i comprensió del que em semblava tant negatiu d'ella; bona part del que em creia tan terrible ara ho veig d'una gran dignitat. I per tant, una manera de reconèixer aquest do de la gratitud i de l'amor que et regala la mare, és anar més enllà d'on ella mateixa ha anat: la consciència que el que m'ha ensenyat de manera concreta és una estructura simbòlica de gran llibertat per moure'm en el món.¹⁹ I en segon lloc, he entès que de la mare no t'ha d'agradar tot, no li has d'exigir tot, ni esperar que compleixi les expectatives de tot, perquè això forma part de les ànsies de reconeixement de "l'ego" i així rebaixem l'estimació de veritat —que com deia, val més aprendre a deixar-lo morir, l'ego, perquè sinó projectem a les altres relacions tota aquesta confusió—. Per tant, aquest és un altre aprenentatge vital per a les relacions posteriors, i ens resguarda de l'orgull, perquè és acceptar que cada una i un de nosaltres com a criatures humanes també som, com diu Simone Weil, diferents del que ens imaginem i saber-ho és el perdó.²⁰

La meva mare, com l'àvia, m'han ensenyat el sentit de la relació viva i no instrumental, la que no es deixa mesurar pels diners, sinó per l'estimació o també per l'odi quan no es deixa que l'amor entri a la pròpia vida. Són relacions que un grup d'investigadores de Duoda²¹ han anomenat "pràctiques de creació i recreació de la vida i la convivència humana"; relacions que apareixen a totes les èpoques creant, recreant i sostenint la vida i la cultura. I en aquest sostenir la vida des de l'amor, "que també és cultura, sabiduria, coneixement" és on per a mi radica la grandesa de la humilitat de les mares i la dignitat de les dones, perquè resguardem i mantenim el vincle amorós de la relació, apresa de dona a dona en una relació sense fi.²² Resguardem el que se sap donar gratuïtament només quan no es traïx la certesa que també ho has rebut de la mateixa manera, per gràcia i per amor. Potser per això Luisa Muraro explica que "*La madre es portadora de una experiencia original, la verdad potencial*

de ésta consiste en el hecho de ser experiencia del sentido auténtico del ser".²³ I aquest, també, és el secret que obre un altre món no vist per mi, potser intuït moltes vegades: percebre en la finitud de la vida el que és infinit, percebre la dimensió divina i sagrada de la vida. L'evidència és clara quan saps reconèixer que l'amor sempre és un regal i com a regal s'ha de tornar, primer a qui t'ha precedit perquè és qui ha encarnat aquesta gràcia. Aquesta mirada m'obre un significat més potent del vincle entre la matriu de la vida i la paraula; "dir" el món a través de l'agraïment a la vida i a qui te l'ha donada. D'aquesta manera, restitueixo una mediació necessària entre mi i mi i entre mi i el món, perquè faig reviure, —como diu Luisa Muraro—²⁴, en la vida adulta, l'antiga potencialitat de relació amb la mare com a principi d'autoritat simbòlica.

Notes

1. Això ho he parlat algunes vegades amb la M. Milagros Rivera i amb la Clara Jourdan. Per a Luisa Muraro, el capitalisme cada vegada més ferotge, ara que el patriarcat ha acabat, és l'aliat perfecte per a què aquesta cultura que no té preu es dissolgui. El capitalisme tendeix a destruir el que no pot comprar. Aquestes idees estan expressades en el seu text *Pensamientos en torno al final del patriarcado*, "Polèmica" (1999).

2. És una idea inspirada en el text de Luisa Muraro, *Nuestra capacidad común de infinito*. En Diótima. *Traer al mundo el mundo*, Barcelona, Icaria, 1996, 79-94. Trad. M. Milagros Rivera.

3. Em refereixo al text *Materia viva*, "Duoda" 20 (2001), 137-139.

4. Aquesta paradoxa l'he analitzada en l'article "*Significarse en femenino en la universidad*", "Kikiriki" 54 (1999) 37-41. Dins del monogràfic *Cooeducación: la apuesta por una pedagogía para sujetos visibles*. Coordinat per Nieves Blanco.

5. És una traducció d'una frase de Maria Zambrano (1986): "la pesadumbre que proviene siempre del corazón" del seu llibre *Hacia un saber sobre el alma*. Madrid, Alianza editorial, 2000, 65.

6. Montse Guntin, *Entre el dolor de nacer y el placer de vivir*, "Duoda" 20 (2001), 99-119, 102.
7. M. Milagros Rivera. *Mujeres en relación. Feminismo 1970-2000*, Barcelona, Icaria, 2001, 19.
8. Simone Weil (1947). *La gravedad y la gracia*, Madrid, Editorial Trotta, 2001, 63.
9. En el seu article *Simone Weil: Darle cuerpo al pesamiento*. En Diótima. *Traer al mundo el mundo*, Barcelona, Icaria, 1996, 95-111. Trad. Ma-Milagros Rivera.
10. Agafo l'expressió i el sentit de Chiara Zamboni. *Lo inaudito*. En Diótima. *Traer al mundo el mundo*, Barcelona, Icaria, 1996, 23-39. Trad. M. Milagros Rivera.
11. Simone Weil (1947). *La gravedad y la gracia*, (op. cit.), 72.
12. Aquesta és una expressió que utilitza Luisa Muraro en *Más mujeres que feministas*, "Duoda" 21 (2001), 27-34, 28.
13. Luisa Muraro (1991). *El orden simbólico de la madre*, Madrid, horas y Horas, 1994. Trad. de Beatriz Albertini i Mireia Bofill.
14. En el seu article *Más mujeres que feministas*, (op. cit.), 31.
15. en "*Más mujeres que feministas*" (op. cit.), 31.
16. En *Nombrar el mundo en femenino*. Barcelona, Icaria, 1994.
17. Simone Weil, 1947. *La gravedad y la gracia*. (op. cit.), 67.
18. Vaig assistir als seminaris de Pròleg sobre subjectivitat femenina que va coordinar la Montse Guntin, -va compartir amb nosaltres el seu treball sobre "La paidètica", l'ètica del tenir cura, i també vam analitzar l'obra de Luisa Muraro, "el orden simbólico de la madre"- . Un altre que coordinava Mireia Bofill i Fina Pla. Mireia Bofill em va apropar a lectures fonamentals del feminisme de la diferència sexual: Luisa Muraro, Milagros Rivera, Lia Cigarini,

textos de la Librería de mujeres de Mitán com "No creas tener derechos", "el final del patriarcat"; Fina Pla em va fer descobrir l'autora Jessica Benjamin, "Los Lazos de amor", que també em va agradar i interessar molt. M'ha estat també una referència important els textos de les dones de la Comunitat filosòfica Diotima, com "Traer al mundo el mundo" i altres; Les dones que han escrit a la revista DUODA... També he fet referència a Núria Pérez de Lara que va ser important en aquest camí; i per descomptat el que m'ha regalat Duoda: un espai de relació i mediació, de llibertat, de pensament i pràctica política des de la diferència sexual.

19. En una anterior versió del text vaig escriure que la consciència de l'ordre simbòlic de la mare és anar més enllà on la mare real ha anat, i això ho veia com una manera de pagar "el deute amb la mare". Però els comentaris de Montse Guntin en revisar el meu text, m'han fet reflexionar. Ella creu que el do "gratis et amore" de la mare no pot ser reconegut com a deute perquè confón la relació entre mare i filla, sinó com a regal amorós que transcendeix l'ego. Aquesta observació crec que està més d'acord amb tot el que jo plantejo en el text i penso que és un matís important.

20. Simone Weil. *La gravedad y la gracia*. (Op. cit.), 60.

21. Em refereixo al treball del "Grup relació": Marta Beltrán, Carmen Caballero, Montserrat Cabré, M. Milagros Rivera y Ana Vargas que van publicar els resultats de la seva recerca en l'obra *De dos en dos. Las prácticas de creación y recreación de la vida y la convivencia humana*. Madrid, horas y Horas, 2000.

22. Idea de M. Milagros Rivera. *Mujeres en relación. Feminismo 1970-2000*, (op. cit.).

23. En *El orden simbólico de la madre*. (op. cit.), 41.

24. En *El orden simbólico de la madre*. (op. cit.), 36.